

IGOR ŠIPIĆ

NOVI PRILOZI KULTU SV. LUCIJE NA ISTOČNOM JADRANU

Igor Šipić
Lučićeva 3
HR 21000 Split
igor.sipic@st.t-com.hr

UDK: 235.3 Lucia, sancta
235.3(262.3)(497.5)
Izvorni znanstveni rad
Ur.: 2010-11-02

U izvornom znanstvenom radu "Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana", autor je obradio simboličko suznačenje kulta sv. Lucije kod naroda pomorskih tradicija. Pored uobičajenih kršćansko-ikonografskih vrijednosti, koje Crkva Luciji pripisuje po legendi, njezino značajnije i učestalije javljanje na lokalitetima istočne jadranske obale, poglavito na Kvarneru, u Splitu te u Veneciji, ukazalo je na tradiciju štovanja koja se razvila na maritimnoj osnovi, poglavito djelatnih pomorskih zanimanja. Stoga je izvorno istraživanje pripomoglo boljem razumijevanju pozadine simboličkog prostora Lucijina kulta, te ukazalo na topologiju javljanja u pomorski snažnim zajednicama. U ovom radu prilažu se dopunske spoznaje koje podupiru izvorno istraživanje.

Ključne riječi: sv. Lucija, kult, pomorstvo, istočni Jadran

Nakon objavljivanja izvornog znanstvenog rada "Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana",¹ novi prilozi dopunjuju i učvršćuju uspostavljenu znanstvenu tezu o topologiji javljanja Lucijina kulta. Riječ je ili o potpuno novim spoznajama, ili o dopunama već objavljenih informacija koje u oba slučaja podupiru stav o prijenosu i širenju njezina kulta

¹ I. ŠIPIĆ, 2006, 105-132; spram iskazanog interesa, izvorni znanstveni članak, s manjim korekturama, preveden na engleski jezik, uskoro bi trebao biti objavljen u službi Sveučilišta u Haifi u Izraelu.

u kontekstu maritimne tradicije Jadrana, poglavito u 15. i 16. st. – dobu prevlasti Venecije, čestih turskih nasrtaja i gusarskih prepada.

1. Znakovit je primjer crkve sv. Lucije u Pučišćima na Braču.² Crkvicu, u kojoj se nalazi spomena vrijedna pala s prikazom Boga Oca, Gospe, sv. Antuna i sv. Lucije, podigle su pomorske obitelji iz Pučišća 1563.³ Tematski rakurs, međutim, nudi vrlo zanimljiv topografski raspored triju pučiških crkvice iz 16. st.: crkvice sv. Roka, koju podiže pomorska obitelj Mladineo u drugoj polovici 16. st. (vjerojatno potaknuta kugom koja se u mjestu javila sredinom stoljeća) nalazi se na samom ulazu u zapadni rukavac uvala; crkvice Gospe od Batka (ili sv. Ciprijana), koju je podignuo 1533. (godina stoji na pročelju, no možda i ponešto ranije) Ciprijan Žuvec, usuprotna je crkvice sv. Lucije i nalazi se na sjevernoj strani iste uvala. Činjenica da uvala nije naseljena i urbanizirana, sve dok prvu utvrdu-kaštel, radi obrane od Turaka i gusara, u luci nije sagradio također Ciprijan Žuvec (1467.). Za njim slijede i ostale obitelji, pa je ukupno izgrađeno 13 utvrda, od kojih 7 postoji još i danas.

2. U kontekstu prijetećih opasnosti od Turaka i gradnje utvrda, crkva sv. Lucije spominje se u Kaštel Štafileću.⁴ Već ubicirana kao mjesto osnaženog kulta svete, sad joj se pridodaje i priopćenje o slici sv. Lucije i njezinom, u novije vrijeme (1925.), izrađenom kipu od masivna orahova drva (dim. 156 x 36 cm). Naime, na zavjet sv. Luciji više od dva desetljeća dolaze vjernici iz ostalih kaštelanskih naselja. Crkvice sv. Lucije bila je izgrađena sjeverno od formirane utvrde kaštela Stafileo 1712. godine, a prvi put je bilježi biskup Kačić 1723. Oltarna pala, slika sv. Lucije, sv. Josip, Bogorodica, Krist i anđeo, u tehnici ulje na platnu, datira također iz 18. st. Kao zavjetni dar sv. Luciji u Štafileću postoji dvanaest srebrnih pločica votiva s prikazanim očima.⁵

3. Posebno su referentni novi podatci koji se odnose na migracije hrvatskog puka u doba turskih osvajanja jadranskih prostora u prvoj polovici 16. st. kada dolazi i do prijenosa, tj. "seobe" kulta kao koherentne pojave.⁶ Uz pokrajinu Molise u Italiji, gdje je posebno istaknuto štovanje kulta sv. Lucije kod moliških Hrvata,⁷ pozornost privlači i pojava snažnijeg štovanja, s

² I. ŠIPIĆ, 2006, 118.

³ K. PRIJATELJ, 1960, 225.

⁴ I. ŠIPIĆ, 2006, 118.

⁵ S. ACALIJA, 2007, 91-93.

⁶ Na karti ITALIA XIII NOVA TABVLA u redakciji C. Ptolemeja i Sebastijana Münstera, Basel, 1540., toponim S. Lucia, s crkvicom, ucrtan je na sjeveroistočnoj obali Sardinije, što je pozicija općine današnjeg grada Siniscola. Utvrda-toranj, iz 16. st., postoji još i danas, a selo je naseljeno ribarima s otoka Ponza, također prikazanog na karti uz zapadnu talijansku obalu.

⁷ I. ŠIPIĆ, 2006, 107.

običajima koji ga prate, i u drugim hrvatskim etničkim grupama izbjeglim pred turskim pohodom tijekom četvrte dekade 16. st., posebno među gradišćanskim Hrvatima uz austrijsko-mađarsku granicu. Naročito je to naglašeno u iseljenih grupa s područja zavelebitja odnosno Like. Za istraživanje je vrlo znakovit običaj u mađarskom selu Undu: "*Od starih vremena, skoro do 1980-tih ljet, undanski ditići su na Luciju hteli doznati kako djelovna i uredna žena more biti ta "izgledana" divojka s kojom bi pak rado došli kasnije u hištvo... U današnje vreme ov običaj se već gubi, ali mladi dičaki još idu od stana do stana slamon "lucati", čestitkami želju sve dobro familijam. Čestitare obočno su nagradjivali jabukami, orihi, ali u najnovije vreme pinezi.*"⁸ Ovaj primjer je bitan jer dolazi od naroda koji svoju izvornost (Hrvatsko primorje) utvrđuje svojim višestoljetno očuvanim jezikom, rijetko osluhnutom čakavicom, kao epifenomenom hrvatske etničke zajednice u Mađarskoj. To osobito spram činjenice da je Hrvatsko primorje, od Rijeke odnosno Bakra do Senja, i dobilo naziv kao odgovor na termin Ugarsko primorje kada je to područje postalo jedini hrvatski izlaz na more. Stoga, izravna povezanost iseljenja i istodobnog prijenosa kulta usmjerava značenjski na monolitnost vjerske percepcije kao neodvojivog dijela matične kulture. To predmnijeva mišljenje o tradiciji štovanja Lucijinog kulta već tijekom 16. st. na područjima istočnog Jadrana kao obilježju pomorski snažnih zajednica neovisno u kom se smjeru etnička grupa odvojila od matice zemlje. Praćenje disperzije kulta metodološki može dati izvrsne povijesnoznanstvene rezultate. Autor se osobno u to uvjerio tijekom boravaka i posjeta selima i gradovima u kojima obitava, u većini ili ne, hrvatsko stanovništvo (Koljnof, Vedešin, Židan, Umok, Und, Filež, Prisike, Kiseg, Šopron i drugi).

Spram te ocjene, za tu je tezu eklatantan i drugi primjer, premda je samo u posrednoj vezi s aktualnom temom. U mjestu Koljnofu, trenutno najsnažnijem središtu s hrvatskim stanovništvom, iako je u stalnom asimiličnom opadanju, u hodočasnoj baroknoj crkvi Blažene Djevice Marije (17. st.), štuje se Gospa Loretska, čiji se crni kip nalazi u oltarnoj kompoziciji.⁹ Za nju se vezuje i legenda o Loriki Nádasdy, kćerki velikaša Franje Nádasdyja.¹⁰ Spram činjenice da se Loretska legenda u cjelini povezuje s istočnojadranskom obalom, poglavito Trsatom odnosno Rijekom, o čemu autor ovog rada raspravlja u svojoj doktorskoj disertaciji,¹¹ spoznaja o prisuću loretskog kulta na mađarskom tlu obilježenom hrvatskim stoljećima, iako on

⁸ M. FÜLÖP-HULJEV, 2009, 13.

⁹ I. ŠIPIĆ, 2010, 123-137.

¹⁰ N. BENČIĆ et al., 2008, 183-185.

¹¹ I. ŠIPIĆ, 2009, 2-209.

ima širu disperziju u Srednjoj Europi, još jednom vraća na polaznu tezu: tradicionalni kultovi prate migracije stanovništva matične kulture. To za Hrvatsko primorje, dokazano pomorsku zajednicu, ukazuje štovanje i kulta sv. Lucije i kulta Gospe Loretske.¹²

4. Najmeritorniji prinos prvotnom istraživanju evidentira se na području ranokršćanskog ubiciranja crkvice tituliranih po sv. Luciji, a koje se nalaze na plovnim putovima.¹³ Stoga je upravo primjer pokušaja razrješenja imenovanja otočića Lučnjak u korčulanskom akvatoriju od neobičnog značenja. Topografski, među desetinom otočića akvatorija istočno od Korčule, nalazi se na prilazu gradu Korčuli¹⁴ iz smjera SE→NW, kao posljednji te ujedno najbliži pelješkom poluotoku, tj. Orebiću. Kako navodi I. Fisković,¹⁵ otočić "stražari na rubu kanala koji okuplja plovne putove s otvorenog mora prema zaštićenim prolazima Srednjeg Jadrana." Isti autor dalje piše: "U okolnim naseljima živa je riječ, da je naziv *Lučnjak* – *Lušnjak* dobio po smoljivom grmlju, što su ga u staro doba ribari tu brali za *luč* svojim svječaricama..." Na otočiću, među raslinjem, također raste i neka vrsta divljeg primorskog luka, zamjećuje Fisković. No ponajviše ističe morfologiju terena i pronađene ulomke rimske keramike što ga navodi na pomisao, a s obzirom na istaknutost otoka, da je u Starom vijeku služio kao postaja svjetioniku, te da mu je korijen imenu u latinskoj imenici "*lux, lucis*" s hrvatskim dočetakom "*njak*".¹⁶ Konačno, iskapanja iz 1966. i nenadano otkriće bazilike nepoznata titulara naveli su ga na pretpostavku, da predloži kako se u nazivu otočića krije i otkriva ime sveca

¹² L. Margetić citira Grimaldija, navodeći loretski zapis iz 1476. u kojem Lucija, supruga Nikole Ungarettija, naređuje da se u loretskoj crkvi u novopodignutoj kapelici bratovštine sv. Marije naslika "loretska Djevica sa sinom, kapelicom i anđelima, kao i likovi sv. Nikole, s jedne, i sv. Lucije, s druge strane". (L. MARGETIĆ, 2002, 77-125)

¹³ I. ŠIPIĆ, 2006, 110.

¹⁴ B. Kalogjera drži da je korčulansko sidrište u uvalama, koje su na Coronellijevoj karti iz 17. st. označene "Porto Pidochio" (današnja Istočna luka) i "Valle capace di numerosa armata" (uvala Luka), strateška točka u pomorskoj plovidbi još od grčke kolonizacije 7.-5. st. pr. Kr.), koja, ovisno o smjeru plovidbe, stoji na početku i na kraju unutrašnjih mora (kanala) na putu prema Zadru, suprotivoj poziciji istog sjeverozapadnog statusa. Tako su "na oba ulaza u taj sigurni put nastala dva utvrđena grada: Zadar, strateški značajniji, kao sjecište ruta uzduž i poprijeko Jadrana, i Korčula kao zaštićeno sidrište i luka "od pojade" u kojoj se čeka povoljno vrijeme za plovidbu dalje na jug." (B. KALOGJERA, 1995, 22, 40-42)

¹⁵ I. FISKOVIĆ, 1975, 141-163.

¹⁶ Pišući o ostacima dalmato-romanskih toponima Hrvatske, B. Baničević, međutim, drži da je prema hridovitosti i strmeni Lučnjaka otok dobio naziv od dalmatinsko-romanskog ostatka od lat. *labes* > *laus* > *lus* + *na*, plus sufix – *k* jer je otok iz ženskog prešao u muški rod u hrvatskom jeziku. Ili, pak, kaže, prema sv. Luki ako je tamo bila crkvice. (B. BANIČEVIĆ, 2009, 112)

kome je crkva bila posvećena – sv. Luka. "Ako se po onoj: "*nomina sunt consequentia rerum*" oblik imenice *Lučnjak* zaista može izvesti iz imena *Luka*, to je tim prihvatljivije, jer štovanje istog sveca bijaše prošireno u V. – VI. stoljeću, a bazilika je sagrađena zastalno u prvom periodu kršćanske umjetnosti", piše Fisković.¹⁷ I C. Fisković, spominjući stare Slavene koji su obitavali obližnji otok Majsan i nastavili ranokršćansko obožavanje tamošnje memorije, drži da su mogli obrađivati od Rimljana već uređeno terasasto zemljište koje se sred otočića spušta prema Lučici. "Od njih potječu i hrvatski nazivi otočića koji se nalaze uz Majsan, a to su Lučnjak, Sutvara i Gubavac, na kojima su otkrivene ranokršćanske crkvice."¹⁸

Budući da drugih studija na tu temu, poslije 70-ih, više nije bilo, ovo pitanje ostalo je pod utjecajem tog mišljenja sve do danas. Stoga se valja osvrnuti na nekoliko činjenica. Prije svega, radovi A. Starac i P. Vežića¹⁹ pokazuju da u isto vrijeme postoji sklonost gradnje crkvice sv. Lucije na istaknutim mjestima bitnim za plovidbu istočnim Jadranom, tj. dobrim i sigurnim sidrištima.²⁰ Upravo u vrijeme gradnje bazilike na Lučnjaku (5./6. st.) kreće i prvi značajniji val razvoja kulta iz epicentralne Siracuse u dubinu jadranskog bazena.²¹ Stoga je od izuzetnog značaja činjenica da je baš uz ovu sveticu u kasnijoj kršćanskoj hagiografiji vezana latinska imenica "*lux, lucis*", kao i simbolika "*luči*", što I. Fisković navodi u drugom kontekstu. Po istoj ona je također i zaštitnica "lađara" i "pisara" (na brodovima tal. "skrivani"), što sv. Luka (evangelist) nije, iako je stalan pratilac apostola Pavla na njegovim velikim misijskim putovanjima, pa ga I. Fisković, u svom predavanju, ističe od 5. st. štovanog kao općeg zaštitnika pomoraca.²² To je pandan uvriježenoj

¹⁷ D. Radić se poziva na istraživanja bazilike iz 4./5. st. C. Fiskovića i I. Fiskovića, obogaćenih nalazima grube i fine keramike te dijela rimske stele. Radić također na otočiću locira i antički kamenolom, iako rimske kamenolome A. Fazinić spominje samo na otocima Planjaku, Kamenjaku i Vrniku. (D. RADIĆ, 2001, 25-50; A. FAZINIĆ, 2009, 7)

¹⁸ C. FISKOVIĆ, 1981, 159.

¹⁹ I. ŠIPIĆ, 2006, 108-110.

²⁰ Kao značajka, uočena već na primjeru rimskih termi u antičkoj jezgri Pule (A. Starac), na istarsko-kvarnerskom području kult se javlja na više lokaliteta gdje im prethode rimske vile (*vila rustica*). Tako se rimska vila nalazi pod crkvom sv. Lucije u Jurandvoru (Baška na otoku Krku), u Kostreni Sv. Lucija te u blizini crkve sv. Lucije u Vodnjanu. (V. BEGOVIĆ – I. SCHRUNK, 2003, 113-130); stoga je posebno bitno zamijetiti da je i u uvali, Lučnjaku pridruženog otoka, Majsana također C. Fisković istražio rimsku rustičnu vilu.

²¹ I. ŠIPIĆ, 2006, 106.

²² Zanimljivo mišljenje iznio je I. Fisković u svom predavanju – Zapadni Pelješac i Pelješki kanal – u Orebiću, 2003. Po njemu i seljenje tog titulara prema obližnjim selima, kad se crkvice na otoku, izvan blagodatiju koju je na Jadranu pružala antika, zacijelo više nije mogla održati, pa u srednjem vijeku naslov Sv. Luke preuzima svetište iznad grada Korčule. Spram tog mišljenja,

praksi kakvu nosi i sv. Nikola – po legendi, smirujući valove i oluje – štovan je zaštitnikom mornara i putnika. Danas je sv. Luka zaštitnik slikara i liječnika, a najpoznatija mu je oznaka krilati vol, kojeg je nemoguće simbolički povezati s maritimnom kulturom.

Razmatrajući neka pitanja hagiomorfne toponimije i crkvene nomenklature, i mogućnost utvrđivanja izvornih naslovnika ranokršćanskih crkvice, B. Migotti²³ piše da bi se razmjerno velika omiljenost sv. Luke smjela eventualno dovesti u vezu s legendom²⁴ o njegovu misionarenju Dalmacijom, što se proširila vjerojatno istodobno sa sličnim kazivanjem o sv. Petru, u vrijeme šizme tzv. *Tria Capitula* (sredinom 6. st.), i nastojanjem dalmatinske crkve da dokaže apostolsko podrijetlo. Autorica posebno naglašava podatak da upravo kult sv. Luke treba uzeti s rezervom, jer se taj naslovnik javlja češće na mogućim, pretpostavljenim, nego na vjerojatnim ili pak pouzdanim lokalitetima. Spram toga, ona navodi i podatak da je kult sv. Lucije zasvjedočen na različitim područjima Italije već od 4. st. (kod A. Amorea, početak 5. st.), a u Istri od 6. st.²⁵

Stoga bi, u kontekstu takvih mišljenja, valjalo još jednom promotriti i mogućnost imenovanja otoka Lučnjak uzevši u razmatranje naslovnik bazilike po sv. Luciji, to spram njezine simbolike u pomorskoj kulturi uopće, a posebno na istočnom Jadranu. Ako otočić jest bio svjetionik u rimskom razdoblju, sve do kasne antike, a u srednjem vijeku nema sigurnih iskaza,²⁶ to više bi bilo

---

dakako, valja vidjeti povijesni raspon između mogućeg rušenja crkve na otoku i gradnje nove na kopnu, spominjane iz 13./14. st. na lokalitetu današnjeg groblja, da bi se zadržao i omogućio prijenos naslovnika. (Srušena je prilikom proširivanja groblja, a 1899. sagrađena je u njegovom središtu današnja kapela sv. Luke.) U drugom radu pak Fisković govori o prijenosu kulta sv. Luke i crkvi u Kučistima na Pelješcu. (I. FISKOVIĆ, 1975)

²³ B. MIGOTTI, 1988, 133-158.

²⁴ Spram mentaliteta srednjovjekovnog hagiografa, koji je specifičan i počiva na razigranoj mašti, izmišljajući činjenice i gradeći konstrukcije, i dalmatinskih srednjovjekovnih hagiografskih legendi, sklona je predmijevati da se iza predaje o mučenju kršćana u podzemnim prostorima kulturnih zgrada Dioklecijanove palače u Splitu (Jupiterov hram, kasnije krstionica i mauzolej, pa katedrala) krije reminiscencija na ranu posvetu tih mjesta apostolu Tomi, odnosno sv. Luciji (usporedi: I. ŠIPIĆ, 2006, 114-120; B. MIGOTTI, 1988, 141); nove vijesti o štovanju sv. Lucije u splitskoj prvostolnici donosi i A. Duplančić. Po njemu, moguće je pretpostaviti da je oltar u kripti sv. Lucije bio podignut oko sredine 15. st., a bio je učinjen "od komadâ starijeg nekog oltara, što nose nakitâ i natpis desetoga vieka." Uz oltar spominje i groblje sv. Lucije uz katedralu u vizitaciji nadbiskupa I. D. Foconija iz 1578. (A. DUPLANČIĆ, 2007, 189-195)

²⁵ I. ŠIPIĆ, 2006, 106-109.

²⁶ Nije sigurno oslanjati se ni na toponimiju kartografa 15.-17. st. kad su u pitanju otočići istočno od grada Korčule i luke. U djelu *Viaggio* (1598. i 1606.) Giuseppea Rosaccia, na karti

prihvatljivije naslovljenje po sv. Luciji. Kako je kao zaključak upravo i istaknuta težnja za iskazom kulta kao simboličkog "svjetionika",²⁷ ovo bi bio prvi pokazni primjer i njegova stvarnog učinka. S tog je motrišta za tezu kardinalan. Dobro svjetlo daleko se vidi, a na nekadašnjim svjetionicima još od 17. st. svjetlo su davale svijeće, jedna od Lucijinih atribucija, čija se svjetlost odsijavala od metalnih ulaštenih ploča.

Tezu podržava i činjenica da istočni vrh brijega ponad mjesta Lastova, na istoimenom otoku, zaposjeda crkvice sv. Lucije, o kojoj piše C. Fisković.²⁸ Spominje se već prvih godina i u toku 16. st. u oporukama, iako pripominje da se po dijelovima arhitekture može datirati i u 15. st. Tijekom kasnijih stoljeća utvrđena je, možda zbog gusarskih napada i u ratne svrhe, za vrijeme mletačko-turskih ratova i Napoleonovog boravka u Dalmaciji. Tako je postala svojevrsna

---

Korčule otoci nisu uopće prikazani (M. PAVIĆ, 2003, 153-199). Jedan od prvih crteža grada Korčule objavljen je u Camutiovom putopisu "Isole famose, forti..." tiskanom u Veneciji 1574. Ovo djelo Giovannia Francesca Camutia (Camocio, Camoccio) objavio je B. Kalogjera (B. KALOGJERA, 1995, 21), a također ga je višekratno ilustrativno u svojoj knjizi prenijela i A. Fazinić. Posred karte, a uz njezin donji rub, ucrtana je tabla s opisom opsade i obrane grada Korčule od turske flote 1571. koji počinje tekstem: *Curciola insula et citta nella Dalmazia...* Istočno od grada, od cijele otočne skupine, toponimirana su svega četiri otoka: *Bobarda* (što se vjerojatno odnosi na Lumbardu), *La madona* (neupitno se radi o današnjoj Badiji), *Fornase* (tal. *fornace*, pećnica, peć, što bi se možda moglo podvesti pod vapnenicu, krečanu) i *Forcha* (vješala). C. Fisković također piše o mletačkom zemljopiscu Camutiu i istom zemljovidu spominjući otok *Fornase* kao riječ u mletačkom narječju značenja peć za vapno. Ne nalazi, međutim, razloga da eventualno protumači naziv *Forcha* i uoči oslikana vješala koja dosad nisu objavljena u korčulanskoj i široj hrvatskoj historiografiji pa je ovo njihovo prvo bilježenje. (C. FISKOVIĆ, 1981, 138)

Naime, za rad je interesantan upravo toponim otočića *Forcha*, koji bi po svojoj poziciji, najbližoj pelješkom kopnu, i posljednjem prema istočnom prilazu gradu Korčuli, morao odgovarati otočiću Lučnjak. Na njemu su uistinu oslikana vješala za smrtne presude upisana u najstarijem zakoniku Južnih Slavena, srednjovjekovnom *Statutu grada i otoka Korčule* (1214., 1265.) i njegovim dopunama (Još 1520. korčulanski knez donosi i odluku da se "kod šteta od preko 50 dukata predviđa čak i smrtna kazna na vješalima za one koji hotimično i iz zle namjere zapale šumu", piše njemački zemljopisac Antun Friedrich Büsching u 18. st.). Spram Camutiove karte (1574.), nije poznato koliko ranije otočić, nazvan *Forcha*, postaje lokalitet s instaliranim vješalima, budući da još u doba početka gradnje dominikanskog samostana sv. Nikole (1470.) redovnik Matej Nižetić iz Brača dobiva dozvolu od korčulanskog plemićkog vijeća (*Consiglio degli Nobili*) za njegovo podizanje na mjestu zvanom *Rt vješala*. (A. FAZINIĆ, 2009, 56) Jesu li na rtu postojala i prava vješala, i je li moguće da bi tada već početkom gradnje samostana bilo izvršeno i njihovo premještanje, valja istražiti. C. Fisković pretpostavlja da su Majsan i okolni otočići često u 16. st. služili i za smještanje onih koji bijahu osumnjičeni da su okuženi, pa su ostatci građevina u ruševinama poslužile kao lazareti. (C. FISKOVIĆ, 1981, 139)

²⁷ I. ŠIPIĆ, 2006, 128-129.

²⁸ C. FISKOVIĆ, 2001, 76-77.

tvrđavica, zadržavši svoju crkvenu unutrašnjost, čak je, navodi C. Fisković, imala i srebrnih zavjetnih darova u obliku očiju iz početka 16. st., što je trajno obilježje već dokumentirano izvornim radom na brojnim primjerima. To također podupire tezu da pripada tradiciji pomorske kulture, a pozicijom i dogradnjom fortificiranih elemenata mogla bi biti i u funkciji simboličkog svjetionika, tj. u ratnim uvjetima osmatračnice prema Korčuli i Lastovskom kanalu.

Vezano za konstataciju da značajniji jadranski gradovi – poput Splita, Zadra, Trogira i drugih²⁹ - izuzimajući Veneciju, u pravilu nemaju crkve posvećene sv. Luciji, već njezino štovanje uglavnom ikonografski prate drvene skulpture istaknute u crkvama posvećenim drugim titularima, u kontekstu Fiskovićeve navoda o eventualnom "seljenju" crkve sv. Luke, s otočića Lučnjaka na lokalitet iznad grada Korčule, ne smije se ispustiti ni činjenica da se u gradu Korčuli, tradicionalno snažnom pomorskom središtu, kult sv. Lucije štuje u crkvi Svih svetih. Njezin kip, izrađen od drva, nalazi se na južnom zidu broda pa se pretpostavlja da dolazi iz doba kad, nakon višekratnih pregradnji, sadašnji barokni izgled dobiva u 18. st. Smještena je u jugoistočnom dijelu grada neposredno uza zidine, gdje je crkva istog imena postojala već u 13. st.

Spram ove vijesti, bitna je još jedna poredba. I Fisković također piše kako je, uz crkvicu na Lučnjaku, ranokršćanska crkva iz istog razdoblja, locirana i na obližnjem otočiću Sutvara, titulirana po sv. Barbari, koja kao maloazijska mučenica bijaše priznavana pratiteljica vojnih posada s Istoka, što bi moglo dosljedno ocrtavati utjecaj Bizanta. Fisković drži da se, s otočića na kopno, crkva sv. Barbare, spominjane iz 13./14. st., seli nedaleko od Koludrta u Lombardi.³⁰ Međutim, valja se podsjetiti, da upravo u jakom pomorskom žarištu, gradu Kostreni na Kvarneru, sv. Lucija i sv. Barbara funkcioniraju kao dual-simbolizam dviju zasebnih cjelina – Kostrena Sv. Lucija i Kostrena Sv. Barbara, čiji začetci, crkvica u prvoj, i prvi naziv mjesta u potonjoj (Kostrena pri Bakru), datiraju u 15. st.³¹ Kao i kod Lucije, i kod Barbare prisutan je adventski običaj sijanja pšenice. Sve uočene pravilnosti možda mogu pripomoći u novijem upoznavanju vjerodostojnosti naslovnika crkvice na otoku Lučnjaku.

²⁹ I. ŠIPIĆ, 2006, 111.

³⁰ I. FISKOVIĆ, 1963-1965; I. FISKOVIĆ, 2003; kip sv. Barbare s crkve iz 17. st. danas se nalazi u lapidariju korčulanske Riznice. (A. FAZINIĆ, 2009, 53)

³¹ I. ŠIPIĆ, 2006, 122-123.

Sl. 1. Otok Forcha na Camutiovoj karti iz 1574.

Sl. 2. *Curciola insula et citta nella Dalmazia* (Camutio).

5. Radi potpore iznesenoj tezi o svrstavanju kulta sv. Lucije u grupu svetaca-zaštitnika koji inkliniraju pomorskoj kulturi i izvan akvatorija istočnog Jadrana,³² teza je ovdje geografski proširena i na područja izvan već spomenutog miljea. Prije svega, radikalno je utjecajan slučaj njezina štovanja u mornarskom predgrađu grada Napulja, staroj pomorskoj jezgri, odakle svake godine, u prvu subotu koja prethodi njezinu blagdanu (13. prosinca), do crkve sv. Lucije kreće procesija u kojoj se nosi srebrna *busta* mučenice, s mnogim votivnim prikazima. (U ovoj je sredini nastala i već legendarna napolitanska pjesma *Santa Lucia*.)

Izvan mediteranskog kruga već je ustanovljena znakovita nazočnost njezina kultnog svetišta na atlantskoj portugalskoj obali,³³ pa novost čine spoznaje o širenju kulta u preoceanskim državama pod portugalskim utjecajem, poglavito u Brazilu. To zasigurno zbog Portugala kao svjetske pomorske velesile u razdoblju druge polovice 15. st. i prve polovice 16. st. U tri države Brazila, čije istočne granice uvjetuje atlantska obala (Bahia, Maranhao i Paraíba), kult je razvijen u pojedinim općinama i gradovima koji nose ime sv. Lucije, ujedno i njihove zaštitnice. Grad Santa Luzia pak (veličine 220.000 stanovnika), nalazi se u središnjoj državi Minas Gerais te ima odlike grada-svetišta.

Posebno su interesantna i izolirana oceanska otočja, poput dva azorska distrikta, Angra do Heroísmo i Sao Roque do Pico, koji štiju kult sv. Lucije (Santa Luzia). Na Zelenortskim otocima pak jedini nenaseljeni otok skupine, Barlavento, danas prirodni rezervat, također nosi ime ove svete (Santa Luzia), kao i distrikt Funchal na otoku Madeira. Učestalost štovanja ovog kulta na osamljenim i manjim otocima dopisuje se tradiciji pomorske provenijencije.

6. Topološki, spram mogućeg anticipiranja Lucijina kulta kultu Marije,³⁴ indikativne su crkve gdje se dva titulara spajaju u jedan topos. Stoga, novost je primjer kojeg potkrjepljuje Jozo Sopta: crkva sv. Marija na Gurdiću u Boki kotorskoj vjerojatno je bila hospicij i prvo sklonište franjevacu do gradnje samostana sv. Franje. Citira Kovijanića koji drži da se ne može znati kada je

³² I. ŠIPIC, 2006, 125-127. B. Migotti navodi kako je kulni apostol Andrija, zaštitnik mornara i ribara pa se može očekivati da mu crkve zavještaju zajednice u primorskim sredinama. U sličnom kontekstu indikativan je i krug tzv. vojničkih svetaca, u prvom redu Mihovila, Jurja, Teodora, Kuzme i Damjana. (B. MIGOTTI, 1988, 140)

³³ I. ŠIPIC, 2006, 125.

³⁴ I. ŠIPIC, 2006, 129. Zanimljiv je i podatak da žena, danas sv. Juana Diega, po predaji svjedočenika ukazanja Gospe Guadalupske u Meksiku 1531., nosi također ime Marija Lucija. Događaj se zbio godinu dana nakon Cortesovog povratka u Novu Španjolsku (1530.). Budući da je riječ o osobi aztečkog podrijetla, nadijevanje dvaju imena europskih korijena najbolje govori o njihovu značenju i suodnosu u kršćanskoj povijesti.

sagrađena, ali Sopta kaže da se nekada zvala Sv. Marija i Lucija te da se spominje već u 14. st.³⁵ Višestruka posveta još od ranokršćanskog razdoblja uobičajena je pojava, s time da, čini se, rjeđe nastaje istodobno, a radije uslijed naknadno prenesenih relikvija, piše B. Migotti.³⁶

Kad je već Boka kotorska u pitanju, zapaziti je i činjenicu da je sv. Lucija, uz sv. Klaru, sv. Agatu, sv. Tekle, sv. Margaretu, sv. Katarinu, sv. Martu i sv. Mariju Magdalenu, prikazana na ostacima freskoslike iz 14. st. u južnom brodu katedrale sv. Tripuna u Kotoru. Likovi su očitani prema očuvanim latinskim natpisima na njima.³⁷

Sl. 3. Pučišća: crkva sv. Lucije iz 1563.

³⁵ J. SOPTA, 2003, 305-322.

³⁶ B. MIGOTTI, 1988, 137-138.

³⁷ A. BELAN, 2002, 30.

7. Konačno, u kontekstu Lucijina blagdana, podatak da se u Rimu božanstvo svjetlosti slavilo 10. prosinca³⁸ neizostavno valja komparirati s jednim od najvećih židovskih blagdana – Hanuka. Slavi se svake godine (11. prosinca) u spomen na događaj iz 164. pr. Kr. kad je, nakon trogodišnjih progona i borbi, u vrijeme helenističkog kralja Antioha IV. Epifana, ponovo posvećen jeruzalemski Hram. S tim je događajem povezana legenda o svjetiljci koja je nastavila gorjeti u Hramu sedam dana, premda za nju nije bilo dovoljno ulja. Stoga se Hanuka i slavi kao blagdan svjetla. Ne mora značiti da su povijesno ta dva događaja povezana, ali je očigledan utjecaj zimskog solsticija na simbolizam svjetlosti. Stanovita korelativnost zasigurno stoji između triju svetkovina, i povezana je s promjenama i uvođenjem Gregorijanskog kalendara (1582.). Razlika od 10 dana, do zimskog solsticija, javila se kod nordijskih zemalja koje su taj kalendar prihvatile oko dvjesto godina kasnije. Blagdan je točno pao na 13. prosinca.

Sl. 4. Pučišća: oltarna pala i kip sv. Lucije.

³⁸ I. ŠIPIĆ, 2006, 129.

Zaključak

Novi prilozi implicitno podupiru temeljnu tezu iznesenu u radu "*Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana*." Primarno duž istočne obale Jadrana, topologija ukazuje na štovanje kulta sv. Lucije zacijelo među tradicionalno primorskim zajednicama na lokalitetima važnim za sigurnost i učestalost plovidbe, odnosno u blizini dobro zaštićenih sidrišta i luka. Stoga se, kao simbolički "svjetionik", kult učestalo javlja i drugdje na Mediteranu, te na oceanskim otocima i prekooceanskim obalama.

Kao "autohtoni" kult koherentan je migracijama hrvatskog puka u 16. st. ne samo u susjednu zapadnu pokrajinu Molise u Italiji nego čak i po dubini srednjoeuropskog kontinenta, što pokazuje primjer iseljenja čakavaca s područja zavelebitja, danas gradišćanskih Hrvata, poglavito nastanjenih u zapadnoj Mađarskoj. Ustanovljeni obrazac ponašanja potvrđuje i drugi kult, tradicionalan u pomorskoj zajednici Jadrana – kult Gospe Loretske.

Naočit prinos ovog rada dolazi iz upozorenja na potrebu preispitivanja imenovanja titulara ranokršćanske bazilike na otočiću Lučnjak kod Korčule, budući da je postignut evidentan napredak u modeliranju i metodologiji simboličkog pristupa topografiji kulta sv. Lucije. I opažaj "vješala" na tom otoku, na Camutiovoj karti nazvanom *Forcha*, prvi put ovdje objavljenih u hrvatskoj historiografiji, daje još više povoda za reambuliranje njegove pozicije i povijesne uloge.

Literatura

- Sanja ACALIJA, *Župna crkva Bezgrješnog začetca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, Kaštel Štafilić, 2007.
- Božo BANIČEVIĆ, *Dalmato-romanski ostaci u toponimima Hrvatske*, Žrnovo, 2009.
- Vlasta BEGOVIĆ – Ivančica SCHRUNK, Rimske vile Istre i Dalmacije, I. dio: Pregled lokaliteta, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 19, Zagreb, 2003, 113-130.
- Anton BELAN, *Sveti Tripun i njegova katedrala*, Kotor, 2002.
- N. BENČIĆ – D. FELETAR – A. KRISCH – F. PAJRIĆ – S. SARKADY – I. TÓTH, *Šopron. grad kulture i suradnje*, Samobor – Šopron, 2008.
- Arsen DUPLANČIĆ, Arhivsko-bibliografski podaci o nekim splitskim spomenicima iz Arheološkog muzeja, 4. Dijelovi arhitrava iz katedrale sv. Duje, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 100, Split, 2007, 189-195.
- Alena FAZINIĆ, *Korčulanska spomenička i kulturna baština*, Korčula, 2009.
- Cvito FISKOVIĆ, *Lastovski spomenici*, Split, 2001.
- Cvito FISKOVIĆ, Ranosrednjovjekovne ruševine na Majsanu, *Starohrvatska prosvjeta*, s. III, 11, 1981, 138-159.

- Igor FISKOVIĆ, Ranokršćanske crkvice na Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku kraj Majsana u Pelješkom kanalu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXV–LXVII, Split, 1975, 141-163.
- Igor FISKOVIĆ, *Zapadni Pelješac i Pelješki kanal*, predavanje, Orebić, 2003.
- Marija FÜLÖP-HULJEV, Undanski običaj na Luciju, *Hrvatski glasnik*, god. XIX, br. 52, Budapest, 24. prosinca 2009, 13.
- Berislav KALOGJERA, *Korčula: Portret jednog grada na istočnom Jadranu*, Korčula, 1995.
- Lujo MARGETIĆ, Loreto i Trsat, *Croatica christiana periodica*, 49, Zagreb, 2002, 77-125.
- Branka MIGOTTI, Neka pitanja ranokršćanske hagiografije Srednje Dalmacije, *Arheološki radovi i rasprave*, JAZU, 11, Zagreb, 1988, 133-158.
- Milorad PAVIĆ, Plovidbene rute srednjim i južnim Jadranom u izolatu Giuseppea Rosaccia, *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 45, Zadar, 2003, 153-199.
- Kruno PRIJATELJ, Kulturni spomenici otoka Brača, *Brački zbornik*, 4, Supetar, 1960, 161-247.
- Dinko RADIĆ, *Topografija otoka Korčule*, Izdanja HAD 20, Zagreb, 2001, 25-50.
- Jozo SOPTA, Franjevci u Boki kotorskoj, Hrvati Boke kotorske, Jadranske studije *Zbornik Pomorskog muzeja Orebić*, Orebić, 2003, 305-322.
- Igor ŠIPIĆ, Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana, *Senjski zbornik*, 33, Senj, 2006, 105-132.
- Igor ŠIPIĆ, *Srednjovjekovni mediteransko-jadranski plovidbeni putovi i topografija jadranskih svetišta*, Sveučilište u Zadru, disertacija, Zadar, 2009.
- Igor ŠIPIĆ, *A Fekete Madonna kultusza – Loretói Madonna – a gradistyei horvátokról a kelet-adriai tradíció kontextusában*, Kult Crne Bogorodice – Gospe od Loreta – kod gradišćanskih Hrvata u kontekstu istočnojadranske tradicije, *Régionális Tanulmányok*, Regionalne Studije, II, Budapest, 2010, 123-137.

NEW CONTRIBUTIONS TO THE CULT OF ST. LUCY ON THE EASTERN ADRIATIC

Summary

This work presents supplementary information on the role of the cult of St. Lucy, its spatial and chronological spread over the eastern Adriatic coast and symbolism published in this source scientific paper "The cult of St. Lucy in strong maritime communities of the eastern Adriatic". In this sense they cultivate new knowledge which supports the basic research results with the emphasis on the affiliation to the votive group of saints, who are regularly worshipped in littoral regions of outstanding maritime characteristics, primarily on the eastern Adriatic, and spread throughout the Mediterranean and oceans.

Also for the first time in Croatian historiography it provides information on the islets of Korčula's waters which the Venetian geographer Camutio appointed *Forcha* (gallows) on his map from 1574.

Keywords: St. Lucy, cult, maritime affairs, eastern Adriatic